

REDISCUTAREA DATEI NAȘTERII FIILOR DOMNULUI
SFÂNT ȘI MARTIR CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

RADU ȘTEFAN VERGATTI*
CRISTINA NARCISA VERGATTI**
FLORIN EPURE***

Condamnarea și cumplita moarte a domnului sfânt și martir Constantin Brâncoveanu și a celor patru fii ai săi, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, la 15 august 1714, în capitala sultanilor i-a impresionat profund pe contemporani. În adevăr, acea execuție și-a atins scopul propus de justiția medievală. Se dorea ca ea să creeze un spectacol care să-i îngrozească pe privitori și nu numai pe ei. Efectul trebuia să fie atât de puternic încât cei prezenți să transmită îngroziți cele văzute, într-o manieră care să nu mai permită celor ce auzeau povestea întâmplării să se mai gândească la repetarea faptei celui pedepsit¹.

A fost și cazul pedepsei aplicată domnului Sfânt și Martir Constantin Brâncoveanu și celor patru fii ai săi. Spectacolul a fost regizat cu măiestrie de mai marii Topkapî. Au fost invitați să participe ambasadorii marilor puteri aflați atunci în Istanbul. Au venit toți pe platoul care înconjură Iali-kiosk, de pe malul mării, din grădina Topkapî. Ulterior, acolo a sosit și sultanul, adus de un caic luxos. A început execuția celor 6 condamnați. S-a desfășurat repede, se pare, într-un sfert de oră². Legenda spune că domnul ar fi putut opri execuția fie dacă ar fi cedat depozitele sale din Banca Zecca din Veneția, ori de la băncile din Olanda, Germania, Austria, fie dacă ar fi trecut la religia

* Academia Oamenilor de Știință din România.

** Baroul București.

*** Direcția Județeană pentru Cultură Vâlcea.

¹ Cf. Pieter Spierenburg, *The Spectacle of Suffering: Executions and the Evolution of Repression: From a Preindustrial Metropolis to the European Experience*, Cambridge University Press, 1984, p. 13-15, 33-34; Palmira Brummett, *Mapping the Ottomans*, Cambridge University Press, 2015, p. 188-189 și urm.

² Cf. relația de călătorie în țările române a lui Aubry de la Motraye, în *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, redactor responsabil Maria Holban, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 528.

mahomedană³. Nici una dintre cele două variante nu este reală. Depozitele din Veneția ori de aiurea nu ar fi fost date otomanilor de bancherii italieni, germani, greci ori evrei fără niște ordine de plată ale domnului, care trebuiau semnate fără nicio constrângere⁴. În ceea ce privește abandonarea religiei domnului și a fiilor săi, aceasta este o simplă fantezie a barzilor populari. Și unii călători străini au preluat ideea. Se căuta astfel să se accentueze puterea patriarhiei oecumenice, a confesiunii ortodoxe și a caracterului jertfei domnului și al fiilor săi⁵. Sigur că nu a fost o execuție simplă, fără consecințe. Ea s-a reflectat în rapoartele diplomatice ale ambasadurilor aflați la Istanbul. Mai mult. S-a căutat să se accentueze caracterul emoțional al execuției, evidențiindu-se uciderea unui copil - a lui Matei - Mateiaș - cel mai tânăr dintre băieții domnului Țării Românești. În general, pornindu-se de la Ștefan Grecianu, s-a afirmat că acesta ar fi avut 12 ani în momentul execuției⁶.

Manuela Cernea, pornind de la puțina știință de carte existentă în acea societate de *illiterati*⁷, a făcut o analiză a izvoarelor oferite de istoria artei. Pentru oamenii de rând operele de artă - picturi, broderii, sculpturi, argintărie etc. - erau mai grăitoare ca textele scrise⁸. Analiza unui epitrahil creat de talentata artistă constantinopolitană Despineta a arătat că în anul 1696⁹ Mateiaș

³ Cf. Panait I. Panait, Ștefan Ionescu, *Constantin vodă Brâncoveanu. Viața - Domnia - Epoca*, ed. II, Ed. Basilica, București, 2014, p. 380-382.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cf. Radu logofăt Grecianu, *Viața lui Constantin vodă Brâncoveanu*, publ. de Ștefan D. Grecianu, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1906, p. 79, nota nr. 1, p. 270. Dan Berindei consideră, cu prudență, că nu era decât un adolescent și ar fi putut avea cca. 12 ani (cf. Dan Berindei, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, coord. Fl. Constantiniu, P. Cernovodeanu, Ed. Academiei, București, 1989, p. 276 și tabel genealogic); Panait I. Panait, Șt. Ionescu consideră că în momentul execuției Matei ar fi avut 11 ani (Panait I. Panait, Șt. Ionescu, *op. cit.*, ed. cit., p. 381).

⁷ Jacques Le Goff, *Civilizația occidentului medieval*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1971, p. VI; R. Șt. Vergatti, *Populație. Timp. Spațiu. Privire asupra demografiei istorice universale*, Ed. Istros Muzeul Brăilei, 2003, p. 101; Andea Cf. Susana Andea, *De la magister la litteratus în scrierea medievală transilvăneană*, în vol. *Scris și societate în Transilvania secolelor XIII-XVII / Writing and Society in Transylvania 13th-17th Centuries*, Cluj-Napoca, Gâtineau, 2015, p. 29-46.

⁸ Pentru însemnătatea modului de exprimare prin pictură în epoca brâncovenească, v. R. Șt. Vergatti, C. N. Vergatti, *Graiul picturii bisericești brâncovenești*, în C. N. Vergatti, Agnes T. Erich, R. Șt. Vergatti, *Brâncovenești*, Ed. Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș, 2014, p. 130-174.

⁹ Anul de realizare a Epitrahilului este indicat după cum urmează: „La spatele Domnului și Doamnei o inscripțiune grecească cusută cu mătase neagră și care pe românește sună: Cu mâna Despinetei, în anul de la Christos 1696” (cf. *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, publicat de Grigore G. Tocilescu, Imprimeria Națională, București, 1906, p. 107); aceeași mențiune - a realizării epitrahilului în anul 1696 de Despineta - se întâlnește și în *Inscripțiile*

era născut¹⁰. El avea atunci 1-2 ani. Pe acest epitrahil, sunt șase personaje îngenuncheate - domnul, doamna și lângă fiecare câte doi băieți, de înălțimi diferite. Deasupra fiecăruia este cusut numele, iar deasupra celui mai mic dintre ei, apare scris numele Matei. Astfel, din broderie este scris pe latura stângă a epitrahilului Io Costandin Basarab voevod; Io Costandin voevod; Io Ștefan voevod și, în oglindă față de ei, pe latura dreaptă: Io Matei voevod; Io Radul voevod; g(o)sp(o)j(d)a Maria¹¹. Având în vedere că epitrahilul datează din 1696, înseamnă că Matei exista în acel an. Faptul că era mic copil la acea dată este confirmat și de Ștefan Grecianu. El a scris că în anul 1696 când a murit domnița Maria, o fiică a domnului, acesta și-a alinat durerea prin ceilalți zece coconi și cocóne¹². În adevăr, domnul mai avea în acel moment patru fii și șase fiice. În general s-a admis că cei patru fii ai domnului Constantin Brâncoveanu erau născuți în ordinea indicată de Ștefan Grecianu¹³. Constantin era născut aproximativ în anul 1683, Ștefan aproximativ în anul 1685, Radu - aproximativ în 1690, iar Matei (Mateiaș) se considera că ar fi fost născut în aproximativ anul 1702¹⁴.

Or aici, pe această listă, sunt cel puțin două corecturi de făcut. Prima este cea a datei nașterii lui Matei, propusă de Emanuela Cernea. Aici mergem mai departe. Matei nu putea fi născut în anul 1696, la acea dată având probabil 1-2 ani. Putem face această afirmație deoarece în acel an - 1696 - se născuse o soră a lui, Smaragda. Cum nimic nu indică a fi fost în acel an doi gemeni, Matei și Smaragda, este foarte probabil ca Matei să se fi născut în anul 1694 sau 1695. Înclinăm către această datare și nu mai devreme deoarece în anul 1693 s-a născut Anca (Ancuța)¹⁵. Deci Matei se putea naște cândva între cele două surori ale lui. Este cel mai plauzibil interval - 1694-1695. Pentru această ipoteză pledează și portretul votiv din Mănăstirea Hurezi. Se știe pozitiv că la portretul votiv s-a continuat să se lucreze până în anii 1696-1697 de pictorul

medievale ale României: Orașul București, (1395-1800), publ. de Alexandru Elian, Haralambie Chircă, Constantin Bălan, Olimpia Diaconescu și col., vol. 1, Ed. Academiei, București, 1965 p. 715, no. 1059 și nota nr. 2 („Mâna Despinetei. În anul de la Hristos 1696”).

¹⁰ Cf. Emanuela Cernea, *Arta decorativă a epocii brâncovenești*, în *Ctitorii brâncovenești: elemente de artă eclesială medievală (secolele al XVII-lea și al XVIII-lea)*, Ed. Cuvântul Vieții, București, 2014, p. 181-191, aici p. 184

¹¹ Am indicat în text numele așa cum sunt brodate, în succesiune de la stânga la dreapta privitorului pe epitrahil.

¹² Cf. Radu logofăt Grecianu, *Viața lui Constantin vodă Brâncoveanu*, ed. cit., p. 79, nota nr. 1. Editorul cronicii logofătului considera că în text autorul se referă la alt al 10-lea copil al domnului deoarece presupune că Matei ar fi fost născut în anul 1702; considerăm că este o eroare a editorului.

¹³ Cf. Ștefan D. Grecianu, *Copiii lui Constantin Brâncoveanu*, în Radu logofăt Grecianu, *Viața...*, ed. cit., p. 267-270.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, tabel genealogic.

Constantinos și de elevii săi. Or, în portretul votiv beizadeaua Matei apare zugrăvit ca fiind cel mai mic dintre băieți, așezat între fratele său Radu și domn. Poziția lui sugerează că s-a născut în timpul pictării portretului votiv, fiind adăugat între Radu și domn. Raportarea înălțimii lui la aceea a surorii sale Smaragda, aflată în același portret în apropierea doamnei, arată că cei doi copii erau de statură mică, deci foarte tineri, dar fata era ceva mai mărunță decât fratele. Această situație ne confirmă că Matei era penultimul născut (iar nu ultimul - cum ar fi sugerat datarea propusă anterior, adică anul 1702). Judecând portretul băieților din punct de vedere temporal, remarcăm o similitudine, sau chiar o identitate, cu epitrahilul creat de Despineta. În ambele opere de artă, la aproximativ aceeași dată, anul 1696, Mateiaș apare ca cel mai mic dintre băieți, cu observația anterioară - a reprezentării Smaragdei (născută în anul 1696) ca fiind cea mai mică membră a familiei din portretul votiv de la Hurezi. Astfel considerăm că se întărește ipoteza că Matei ar fi născut în intervalul 1694-1695 iar sora sa Smaragda era de fapt ultima născută.

La rândul său, Aubry de la Motraye, când a redat execuția domnului sfânt și martir Constantin Brâncoveanu și a fiilor săi a scris că Matei ar fi avut 16 ani¹⁶. S-ar putea ca francezul, sub influența celor ce-l înconjurau, să fi redus vârsta celui mai mic fiu al domnului român. La un tânăr este destul de ușor să se confunde vârsta de 16 ani cu cea de 18-19 ani, mai ales dacă se ține seama de condițiile din acel moment: Mateiaș venea după o perioadă de închisoare și era îmbrăcat în cămașa celor care trebuiau executați.

Cercetările antropologice efectuate la Biserica Sf. Gheorghe Nou, când a fost desfăcut mormântul lui Constantin vodă Brâncoveanu, au scos la lumină un femur stâng aparținând scheletului unui adolescent între 14-20 ani la deces, dar nu ale unui copil¹⁷. În cazul în care se va confirma că femurul aparține lui Matei, atunci se va confirma deplin teza expusă anterior, datarea nașterii lui în anii 1694-1695.

În fine, la 8 aprilie 1702, în București, reverendul englez Edmund Chishull, aflat în drum de la Istanbul spre Londra, a aflat că domnul avea zece copii, dintre care patru erau băieți¹⁸. Dintre aceștia, el i-a cunoscut pe cei mai mari, pe Constantin și pe Ștefan, care l-au întâmpinat, împreună cu alți boieri, pentru a-l conduce la domn și a participa la ospățul din palat.

În aceeași relație de călătorie Edmund Chishull mai notează o informație prețioasă. El a scris că al doilea fiu al domnului era cel mai talentat

¹⁶ Cf. *Călători străini*, vol. VIII, ed. cit., p. 528.

¹⁷ Cf. Mihai Constantinescu, Andrei Soficaru, *Raport antropologic privind osemintele umane descoperite în biserica Sf. Gheorghe Nou*, în vol. *Mărturii brâncovenești*, coord. Gh. Mănușu-Adameșteanu, Ed. AGIR, București, 2014, p. 376-403, aici p. 378.

¹⁸ Cf. *Călători străini*, vol. VIII, ed. cit., p. 197-198.

dintre ei¹⁹. La vârsta de 14 ani vorbea limbile latină și greacă. Desigur, această situație i-a permis reverendului britanic să discute direct cu tânărul Ștefan, căci aveau la dispoziție un instrument de comunicare directă, limba latină, pe care o vorbeau amândoi. Ca urmare, tânărul i-a putut spune direct reverendului ce vârstă avea în acel an. Beizadeaua Ștefan se apropia de vârsta majoratului, care în evul mediu pentru fiii de domn și de mari boieri era de 15 ani. La majorat tinerii puteau să primească un rang de boierie în sfat, să acceadă către tron, să comande trupele și, chiar, să ctitorească așezăminte bisericești. Această situație explică posibilitatea lui Ștefan ca, în anul următor, 1703, când împlinise 15 ani, să poată ctitori micul schit Sf. Ștefan de la Hurezi²⁰, să-l însoțească pe tatăl său în delegația care a mers la Edirne²¹ și, în fine, alături de panegiricul pentru Sf. Constantin, dedicat părintelui său în 1701²², de cel dedicat sfântului Ștefan tot în 1701²³ să scrie unul și pentru mama sa²⁴. Ca urmare a tuturor acestor elemente, în special a notelor lui Edmund Chishull și a însemnării din panegiricul dedicat Doamnei Maria putem încheia afirmând că este foarte probabil ca Ștefan să se fi născut în 1687-1688. Așadar și data nașterii lui propusă până acum, aproximativ anul 1685²⁵, poate fi corectată. Ca urmare, putem încheia afirmând că propunem redatarea nașterii beizadelelor Matei - Mateiaș și Ștefan, precum și a ideii că șirul nașterilor copiilor familiei Brâncoveanu s-a încheiat cu Smaragda (1696). Avem ca temeii a redatării cercetarea operelor artistice, a documentelor scrise și a rezultatelor investigațiilor antropologilor. Nu avem intenția să ne oprim aici. Vom continua cercetările, rezultatul obținut acum fiind o ipoteză de lucru.

THE REESTABLISHING OF THE DATE OF BIRTH OF THE SONS OF THE LORD CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Abstract

The tragic faith of the Walachian prince Constantin Brâncoveanu and his four sons have determined many debates over the time. One of the

¹⁹ *Ibidem*, p. 198.

²⁰ Cf. N. Iorga, *Hurezi. O mănăstire fără pereche*, ediție revăzută și adăugită, Ed. IDACO, Otopeni, 2014, p. 21 și nota nr. 12.

²¹ Cf. Radu logofăt Grecianu, *Viața...*, ed. cit., p. 122, 128; R. Șt. Vergatti, *Note asupra lui Ștefan Brâncoveanu*, în vol. *Mărturii brâncovenești*, ed. cit., p. 425-433, aici p. 428.

²² Cf. I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografie românească veche*, tom I (1508-1716), București, 1903, p. 419-421 (în continuare se va cita *B.R.V.*).

²³ *B.R.V.*, I, p. 421-422.

²⁴ *B.R.V.*, I, p. 452-454.

²⁵ Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, tabel genealogic.

historians concern has been the children's date of birth, especially Matei's and Stefan's. At the time of his death, it was said that Matei was only 12 years old.

The present paper highlights by analyzing the 1696 epitachelion of Despineta, the 1694 votive portrait from Hurezi Monastery, and eye witnesses statements - as La Motraye's, that one can assume Matei was in his 20's by the time of his beheading. As regard another prince's son, Stefan, was able to speak Greek directly to the Anglican pastor Edmund Chishull, telling him that he was 14 years old when they met in 1702.

This opportunity of having a direct communication to the Anglican pastor is an important historical indication of the account's accuracy. Therefore, one can assume that by the time of his death he was 26 years old, and not 30 as it was wrongly considered.